

Dossier

La protecció del patrimoni municipal. Eines de gestió, recuperació i divulgació. El cas de Cardona (2000-2014)

Ainhoa Pancorbo Picó

En la gestió del patrimoni d'un nucli antic habitat hi conflueixen diferents necessitats i variables, sovint difícils de fer casar. En el cas de Cardona, hi entren en joc, a més, les conseqüències de la greu crisi socioeconòmica que la vila va patir arran de la crisi del tèxtil de finals dels anys setanta primer i, sobretot, d'ençà del 1990, amb el cessament de l'activitat minera de la potassa. El progressiu descens i envelliment de la població, la manca d'expectatives laborals, d'inversió privada i empresarial i l'emigració del jovent van acabar implicant el greu deteriorament de l'urbanisme i afectant, per tant, la vida quotidiana dels cardonins. Per tal de revertir aquesta situació, Cardona va veure la necessitat de reinventar-se i ho va fer apostant, des de principis del 2000, pel foment d'un turisme respectuós i responsable amb el patrimoni històric, arqueològic i arquitectònic. Conscients que la quotidianitat del nostre patrimoni sovint fa que se'ns passi inadvertit, l'aposta es va basar principalment en el seu coneixement i divulgació, sota la premissa que només si primer era conegut i valorat des de dins, és a dir, socialitzat, aquests valors podrien ser transmesos a la resta del territori.

La posada en valor del patrimoni cardoní es va centrar en el trinomi format per la vall salina, el castell i la mateixa vila, base sobre el qual es

1. Aula de l'Àrea d'Investigació Històrica i Documentació de l'Escola-Taller, l'any 1990. D'esquerra a dreta, Fina Gener (arquitecte tècnic), Ermenter Carbonero (regidor), Gervasi Arnaste (alcalde), Xavier Guitart (arquitecte) i Antoni González Moreno-Navarro (arquitecte). Arxiu Històric de Cardona.

va anar desenvolupant un extens territori on encara es pot anar resseguint la xarxa viària medieval i on també perviu una ric patrimoni arquitectònic rural¹. Aquest article pretén ser un resum dels treballs realitzats a Cardona en matèria de patrimoni arquitectònic, històric i arqueològic en els darrers anys. Al mateix temps pretén explicar com constitueixen la base sobre la qual s'han anat articulant les principals eines que avui ens per-

meten, a més de continuar generant coneixements que nodreixen de noves dades el patrimoni cardoní, articular el programa divulgatiu per tal de gestionar-lo i dinamitzar-lo.

Els precedents

No és fins a la dècada dels anys 90 i, sobretot amb el canvi de mil·lenni que a Cardona es van començar a re-

gular de forma sistemàtica les actuacions sobre el patrimoni arquitectònic i arqueològic. No obstant, no podem menystenir els esforços realitzats amb anterioritat a fi de salvaguardar-lo. Cal esmentar en aquest sentit la tasca duta a terme pel Patronat Municipal de Museus i per l'Escola-Taller, així, com també cal tenir presents, com a eines divulgatives, la revista *Cardener*, el Butlletí del Patronat de Museus i la revista *Cardona Oberta*.

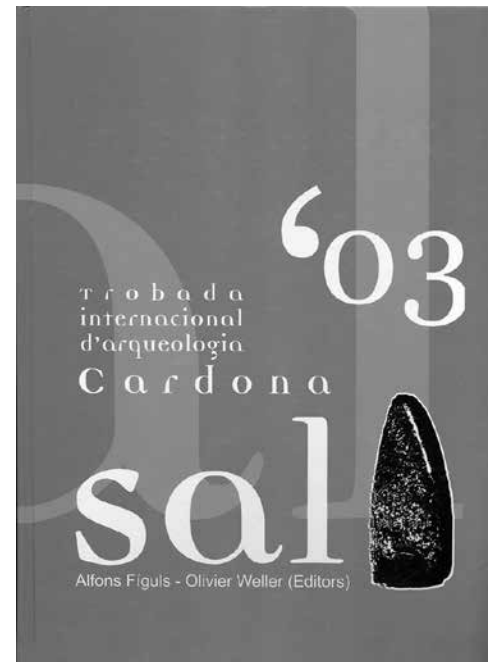
Pel que fa al Patronat Municipal de Museus, l'any 1981, un cop aprovats els estatuts, es van publicar al primer número del seu Butlletí. A partir d'aquell moment i en el decurs de dues dècades, va dur a terme una gran quantitat d'activitats de salvaguarda del patrimoni cardoní, tant arqueològic com etnològic. Volem destacar a aquí l'organització de l'arxiu parroquial i, a principis de l'any 1984, les gestions realitzades a fi que es signés un conveni entre la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament pel qual es va crear l'Arxiu Històric de Cardona, impulsat per Josep Maria Sans Travé. Llavors, l'arxiu, integrat en la Xarxa d'Arxius de la Generalitat de Catalunya, es va ubicar als baixos de l'Ajuntament, fins que, el mes de març de 2011, va ser traslladat al Casal Graells, del qual en parlem més endavant.

També es va impulsar la creació de l'Institut d'Estudis Locals de Cardona, que va possibilitar la publicació de la revista *Cardener*², de la qual en van arribar a veure la llum 5 números, els tres darrers editats conjuntament amb el Centre d'Estudis del Solsonès. Es van documentar fotogràficament els enderrocs de masos que avui hauríem considerat d'Interès Local, com ara cal Mitjans, a la Coromina, o les Corts, i molts cops se'n van recuperar alguns dels estris dels seus interiors que, d'altra manera, s'haurien perdut o malmès de forma irreversible. També es van catalogar diverses cessions procedents d'altres masos. Finalment, cal esmentar per l'aportació que va significar al coneixement de la vila, l'organització, els dies 23 i 24 del mes d'octubre de 1994, de la XXXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Les actes, consistents en una

seixantena de ponències compilades en 2 volums, van veure la llum l'any 1997.

L'Escola-Taller va ser creada l'any 1987 a partir d'un programa desenvolupat pel Ministeri de Treball i Seguretat Social a través de l'INEM i amb el suport de l'Ajuntament de Cardona. La direcció va recaure en l'arquitecte Xavier Guitart i l'aparelladora Fina Gener (Guitart, Juan, 1990, fig. 1). Va néixer amb l'objectiu de lluitar contra l'atur, aglutinant un equip interdisciplinari de prop de 25 professionals (arquitectes, historiadors, arqueòlegs, enginyers, pedagogs, professors, artesans...) que haurien de formar un grup de 81 alumnes en oficis especialitzats. Basant-se en el criteri d'"aprendre treballant", el camp de treball seria el mateix centre urbà de Cardona, de tal manera que a més d'aprendre un ofici, els alumnes també s'embeurien de nocions del passat i del patrimoni cardoní i la vila es veuria afavorida pels projectes de restauració i millores articulats des de l'Escola-Taller. Es van dur a terme obres com ara l'estucat d'habitatges, la reparació de paviments o la restauració de les porxades de la plaça del Mercat. Una altra tasca rellevant va ser la realització, entre els anys 1990 i 1992, de la prospecció arqueològica del municipi des de l'Àrea d'Investigació Històrica i Documentació de l'Escola-Taller, dirigida per Mercedes Juan, juntament amb Xavier Solé i Andreu Galera. Aquell treball va partir d'una primera carta arqueològica realitzada entre els anys 1988 i 1989 per Antoni Daura, Joan Galobart i Eduard Sánchez, que va ser ampliada i completada. L'any 1993, aquells treballs, que després servirien de base dels actuals, van continuar per encàrrec de la Generalitat de Catalunya, a través del Projecte d'Arqueologia Urbana, aquest cop al Nucli Històric.

Finalment, volem destacar la participació de l'Escola-Taller, a través d'un conveni amb el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, en les obres de restauració de l'església de Sant Miquel. Aquella experiència al temple parroquial va significar un dels primers contactes amb el sistema de

2. Actes de la Primera trobada internacional d'arqueologia envers l'explotació de la sal a la prehistòria i a la protohistòria, publicades l'any 2005.

treball desenvolupat per l'SPAL i que precisament l'any 2014 va celebrar els 100 anys de la seva creació com a primer organisme d'una administració pública dedicat a la salvaguarda, conservació i restauració del patrimoni monumental. D'acord amb aquest mètode de treball, la visió del mateix monument com a document requereix de la necessitat de conèixer-lo bé abans d'intervenir-hi i, per tant, la realització dels corresponents estudis previs (arquitectònics, històrics, artístics, arqueològics) són imprescindibles per a la correcta diagnosi i posterior actuació (González, 1999)³.

La vall salina

La Muntanya de Sal és un excepcional aflorament geològic explotat des del neolític mitjà, en un arc cronològic que abasta 6.500 anys d'acció antròpica en aquest espai singular. Cató el Vell ja feia referència, el segle II a.C., de les mines pirinenques i a "*una gran muntanya de sal pura que creix a mesura que se'n va extreient*" (Carussi, 2008). És també un dels principals atractius turístics de Cardona i, per tant, una de les prioritats que sempre

ha tingut el consistori. És per aquest motiu que, malgrat que en aquest article ens volem centrar en la gestió del patrimoni municipal al centre històric ens aturem a fer una breu introducció, tant de la vall salina com del castell.

Tot i que des de l'any 1997 es realitzaven visites guiades a l'interior del jaciment, no va ser fins l'any 2003 que es va crear el Parc Cultural de la Muntanya de Sal. Uns anys abans i de forma paral·lela als inicis del projecte del Parc Cultural un grup de joves cardonins fundaven l'IREC (Institut de Recerca envers la Cultura), entitat avui formada per un equip pluridisciplinari centrat en l'estudi del neolític mig i l'explotació minera de la sal, els resultats dels quals s'han donat a conèixer a través de diverses publicacions de caràcter científic (Fíguls et alii, 2011)⁴. L'any 2003 l'IREC, juntament amb l'Ajuntament de Cardona i la Universitat Autònoma de Barcelona, van organitzar la "primera trobada internacional d'arqueologia envers l'explotació de la sal a la prehistòria i a la protohistòria", que va acollir a un gran nombre d'especialistes en la matèria (Fíguls, Weller, 2005, fig. 2). Cal destacar també la prospecció i recuperació de diferents menhirs i sepulcres neolítics i megalítics del terme de Cardona (Fíguls, 2004) i la realització, els anys 2007 i 2008, de sengles intervencions arqueològiques que van permetre començar a delimitar l'àrea d'explotació de la vall i la seqüència cronològica, que va resultar gairebé ininterrompuda des del neolític.

L'any 2012 l'IREC i l'Ajuntament van signar un conveni de col·laboració pel qual l'Ajuntament els va cedir l'espai necessari per al muntatge del laboratori corresponent. S'hi incloïa un compromís per part de l'entitat en la divulgació dels resultats de les seves recerques. Amb aquesta finalitat, l'Ajuntament també va col·laborar, juntament amb el Museu de Gavà, el CNRS i el mateix IREC, a instància dels darrers, en l'organització de la Taula Rodona de Cardona que va tenir lloc el dia 16 de novembre de 2013 entorn a "la mineria neolítica a Catalunya: els casos de la variscita, la sal i el sílex". Aquell mateix any el consis-

3. El dia 21 de juny de 2014 es va inaugurar l'exposició permanent de la Casamata del castell, amb presència de del conseller de Cultura, Ferran Mascarell, el director del Museu d'Història de Catalunya, Agustí Alcoberro i l'alcalde Cardona, Ferran Estruch.

tori col·laborava també en l'organització del "Tercer Congreso Internacional sobre Geología y Minería ambiental para la ordenación del territorio y el desarrollo", que va tenir lloc a Cardona entre els dies 8 i 12 de maig.

D'altra banda, cal destacar en aquest esforç endegat l'any 2001 per donar a conèixer el gran patrimoni natural que és la vall salina, la investigació històrica realitzada per Andreu Galera entorn a la figura de l'enginyer Emili Viader i el descobriment de la conca potàssica catalana (Galera, 2009).

El castell de Cardona

El conjunt monumental del castell de Cardona respon a la necessitat geopolítica de controlar l'explotació de l'aflorament salí i la comercialització de la seva sal a través de les conegudes *strata Kardonensia* o camins de Cardona, en una dinàmica que es testimonia des d'època ibèrica, amb un ventall cronològic de 2.500 anys.

Si bé el castell de Cardona és el gran referent del patrimoni cardoní i Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) des de 1949 (R-I-51-5236, decret de 22.04.1949), així com també ho és el seu entorn, (per Acord del Govern de

la Generalitat de 20.01.1992) i la col·legiata de Sant Vicenç de Cardona (R-I-51-0442, decret de 03.06.1931), va ser durant una bona temporada un gran oblidat des del punt de vista de la recerca.⁵ Les nombroses obres de reconstrucció i restauració efectuades des de l'any 1970⁶ i en el decurs de la dècada de 1980, pràcticament en cap cas van anar precedides o acompanyades per intervencions arqueològiques i gran part dels moviments de terres es van dur a terme sense control arqueològic ni criteris científics, ni tampoc cap mena de registre de les estructures desmuntades, com d'altra banda era habitual en aquells temps. Des de l'any 1995, el castell és titularitat de la Generalitat, avui és gestionat per l'Agència Catalana de Patrimoni Cultural, i la situació s'ha redreçat.

Les primeres intervencions arqueològiques regulades al conjunt van ser sengles camps de treball de neteja dels accessos al castell (anys 1994 i 2001), el primer dirigit per Alfons Fíguls i el segon per Jordi Morera, a l'altura del camí cobert i dels baluards de Sant Llorenç i de sant Josep⁷. D'altra banda, a principis de l'any 2000 es van començar a efectuar un seguit de consolidacions puntuals de diversos indrets del conjunt fortificat. Aquelles intervencions ja estaven incloses dins

el Pla Director del Castell de Cardona, encarregat pel Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya i redactat per Xavier Guitart, Andreu Galera i Josep Maria Vila sota la coordinació de Fina Gener, arquitecta tècnica. Aquell document va ser lliurat l'any 2003 i contemplava, per primer cop de forma organitzada, la realització prèvia d'intervencions arqueològiques o bé el seguiment arqueològic en qualsevol obra que s'hi realitzés, actuacions que fins al dia d'avui s'han anat duent a terme amb bons resultats a la Torre de la Minyona, al Baluard de la Torre, a l'exterior de la capçalera de l'església de Sant Vicenç, a la Casamata, al baluard de Santa Maria i al Baluard de Sant Vicenç, totes ja segons els protocols establerts en el Pla Director i seguint la legislació vigent, de la qual en parlem en l'epígraf següent (Vila, Arcos, 2006; Arcos, Vila, Vila, 2012).

En l'àmbit de la recerca històrica dues commemoracions han estat cabdals per al millor coneixement de la història d'aquest conjunt i per a la seva consolidació. D'una banda, la celebració, l'any 2010, dels dos-cents anys de la Guerra del Francès, concretament d'un dels seus episodis amb el castell com a protagonista, la batalla de Sant Quintí, succeïda els dies 23 i 24 d'octubre de 2010. Amb motiu d'aquella celebració, es van dur a terme diversos projectes. En primer lloc, la realització d'una prospecció amb detector de metalls que permetés confirmar alguna de les dades que la documentació escrita donava sobre el camp de batalla, com ara la fossa on es trobaven les víctimes franceses⁸. En segon lloc, un camp de treball amb alumnes cardonins també en un altre dels escenaris dels fets, la carena de Sant Quintí, prop del camí ral de Calaf a Cardona (Galera, Pancorbo, 2014). El projecte més ambiciós, però, va ser el de cerca i estudi de la cartografia relativa al Castell de Cardona des de la Guerra de Successió i fins a la Guerra del Francès, un veritable tresor que finalment va veure la llum aquell mateix any (Gisbert, 2010 i també 2011).

D'altra banda, la commemoració del tri centenari de la Guerra de

4. Moltes de les obres que s'han dut a terme en els edificis poden quedar fossilitzades en les seves façanes. A la foto s'observen tres fases constructives en una façana de la Plaça del Mercat.

Successió, molt celebrada en ser Cardona la darrera plaça forta a capitular davant l'exèrcit borbònic. La planimetria relacionada amb aquells esdeveniments ja havia estat publicada amb anterioritat (Bonet, Montaner, D'Orgeix, 2007), i, de nou, la commemoració va conduir a l'estudi històric dels fets succeïts a Cardona (Serra, 2014). També es van efectuar diverses obres de consolidació i restauració d'algunes de les garites i dels coronaments més malmesos de la fortificació, la restauració de les voltes de la col·legiata de Sant Vicenç i la creació de l'exposició permanent ubicada a la casamata del castell (fig. 3). El gran ressò d'aquests esdeveniments va desembocar també en la realització de dues visites temàtiques del Tricentenari al castell, "Cardona 1714, la fortalesa inexpugnable" i "Desvalls, l'heroi de la resistència", aquesta darrera dramatitzada. Finalment, es va crear l'anomenada "ruta del setge de 1711", amb nou monòlits o plaques amb codis QR en quatre idiomes en aquells indrets que permetessin explicar com es va desenvolupar el setge.

Finalment, durant el mes de setembre del mes passat, l'Arxiu Històric Municipal de Cardona va acollir l'exposició "Nobles i cavallers entre dos monarques", que reconstruïa els principals esdeveniments de la Guerra de Successió a través dels fons docu-

mentals que es conserven a l'Arxiu Nacional de Catalunya, destacant l'original de les capitulacions del castell de Cardona que van signar el 18 de setembre de 1714 el governador del castell, Manuel Desvalls i el comandant de l'exèrcit borbònic, el comte de Montemar (Olivé, Perez, 2014).

Actualment, el visitant al castell pot trobar, a banda de la bibliografia inclosa en obres de referència⁹ o d'articles més específics¹⁰, dues guies, l'una general sobre el castell i la canònica (Galera, 2001) i una altra únicament de la Col·legiata (Adell, 1994), a més d'una monografia centrada en la fortalesa moderna i la seva arquitectura (Alfaro, 2011).

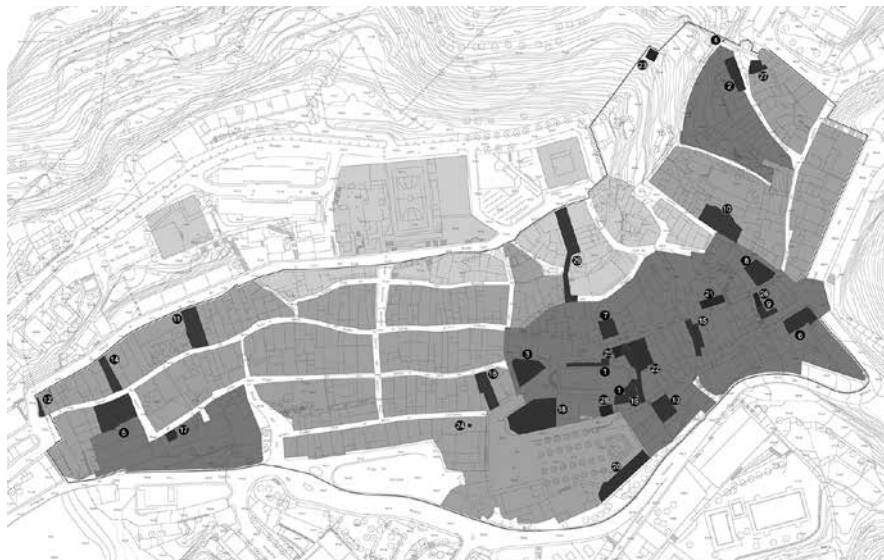
El Centre Històric. La importància del marc legal en la preservació del patrimoni municipal

Pel que fa al tercer pilar del trinomi esmentat en la introducció és òbviament el més complicat de gestionar ja que es tracta d'un nucli viu que, a més de ser un patrimoni històric, arquitectònic i arqueològic de gran interès i valor, és casa nostra i ha de complir amb tot allò que esperem d'una llar i també amb tot allò que la normativa ens demana que compleixi una llar. Conciliar aquests tres factors

no és fàcil i requereix de la implicació de tots els agents que hi conflueixen, un equilibri que pot arribar a ser molt fràgil.

El Nucli Històric de la vila de Cardona es correspon a una agrupament urbà d'època medieval l'origen del qual se situa a cavall dels segles X i XI, en el marc de l'espai d'intercanvi i activitat manufacturera generat a l'entorn del mercat de Cardona. En la seva fase primigènica, als segles XI i XII, la vila era un nucli de petites dimensions, de planta allargassada, amb habitatges amb horts alineats al llarg d'un vial principal, l'actual carrer Escasany, amb origen als peus del vessant oest del castell, l'actual plaça de Santa Eulàlia i final a l'actual plaça del Mercat. Ara per ara, no coneixem cap tram del perímetre emmurallat d'aquella vila, tot i que sabem, per la documentació escrita, que hi era. Un cop d'ull al parcel·lari ens permet, fins i tot, endevinar-ne el traçat (Juan, Solé, 2003). A principis del segle XIV aquell primer recinte es va veure ultrapassat i es van desenvolupar cinc grans ravals a banda i banda dels principals camins d'accés a la vila: Capdevila, Soldevila, Cambres-La Fira, La Serra i Graells. Va caldre doncs plantejar-se la construcció d'un nou recinte murat, les obres del qual documentem a la dècada de 1370-1380, en el marc dels processos d'emmurallament viscuts arreu del Principat (Gallera, 2008: 77).

A partir de l'any 1348 es va aturar el creixement urbanístic que havia caracteritzat la Cardona del segle XIII i primeria del XIV. La recuperació demogràfica del segle XVIII, d'altra banda, no va implicar una gran ampliació en extensió sino més aviat un increment de la densitat per mitjà d'una redistribució interior dels habitatges existents i l'aixecament de noves plantes a edificacions ja construïdes. Totes aquestes obres, redistribucions i remuntes majoritàriament van anar quedant fossilitzades en les parcel·les sota folres, envans o arrebossats. Algunes són visibles avui, ja sigui a través de l'observació acurada del parcel·lari, ja sigui integrades en les façanes i murs dels immobles (fig. 4). D'altres cops el planejament actual

5. Plànol del Nucli antic amb indicació cromàtica de les tres zones de prevenció que estipulava el Pla Especial. Les parcel·les en negre són aquelles que han estat objecte d'intervenció arqueològica.

ens ha permès, com veurem més endavant, conèixer l'evolució de les parcel·les a partir dels estudis històrics i arqueològics realitzats amb motiu de l'inici d'una obra.

Ens aturem un moment a veure com i perquè el marc legal i les eines que se'n deriven resulten imprescindibles a l'hora de gestionar i dinamitzar el patrimoni i d'adquirir nous coneixements que permetin ampliar els que tenim de la vila. Cal partir del fet que el Nucli Antic de Cardona està declarat Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) en la categoria de Conjunt Històric des del 20 de gener de 1992.¹¹ Aquest fet, que ja de per sí li atorga la màxima protecció que ofereix la llei catalana, es va omplir encara de més significat amb la Llei 9/1993 de Patrimoni Cultural Català en què, a més de la necessària regulació i algunes precisions imprescindibles en matèria de patrimoni, s'estipulava que en el cas dels conjunts històrics, zones arqueològiques i paleontològiques, llocs històrics, zones d'interès etnològic i entorns de protecció de qualsevol bé cultural d'interès nacional, l'ajuntament corresponent havia d'elaborar un instrument urbanístic de protecció (article 33.2). En desenvolupament d'aquesta determinació, durant els anys 1997 i 1998, es va iniciar la redacció del cos normatiu del Pla Especial de Protecció del Conjunt His-

tòric de la Vila de Cardona, a càrrec de l'arquitecte Xavier Guitart. Aquests treballs van restar aturats una bona temporada fins que es van reprendre sota la responsabilitat d'Àngels Mas, i van poder veure la llum el desembre de l'any 2007.

En el camp de la recerca arqueològica cal esmentar com a punt d'inflexió la creació, l'any 1981, del Servei d'Arqueologia (avui Servei d'Arqueologia i Paleontologia) del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, un cop traspassades les competències des de l'Estat central. Aquesta entitat havia de vetllar pel patrimoni arqueològic català per mitjà de la correcta aplicació de la Llei de Patrimoni Cultural Català i va significar una regulació i ordenació en la gestió dels permisos, intervencions i resultats dels treballs arqueològics fins llavors inexistent. Poc abans s'havia començat a sistematitzar el registre arqueològic a partir de les propostes de E.C. Harris (1979) i A. Carandini (1981), mètode que es va acabar aplicant arreu del país. Tot plegat va comportar l'especialització i professionalització de l'arqueòleg i un registre més acurat de les restes arqueològiques, que es va començar a aplicar també a les estructures aèries.

Amb el decret 78/2002 de reglament de les intervencions arqueològiques i paleontològiques, es van

6. Cal Santallúcia en el decurs de les obres efectuades l'any 1994 amb l'objectiu de construir un nou habitatge. Arxiu Històric de Cardona.

7. L'habitatge de cal Santallúcia en l'actualitat.

acabar de definir els tipus d'intervencions arqueològiques (art. 3), les obligacions de l'administració, dels promotors (art. 10) i dels directors (art. 11), així com també els requisits que han de complir els directors (art. 4), la informació bàsica que cal incloure en les memòries de les intervencions arqueològiques (art. 12) o el tractament de les restes exhumades (art. 30-34). Aquesta reglamentació, a més de l'accés públic a la documentació generada (les cartes arqueològiques, els inventaris de bens catalogats i les memòries són de consulta pública, d'acord amb l'art. 28 del Decret esmentat), permet fer-nos avui una idea de conjunt del patrimoni arquitectònic i arqueològic del municipi de Cardona, cosa molt difícil ara fa 15 anys.

enguany s'ha aprovat de forma definitiva el Pla d'Ordenació Urbanística Municipal (POUM), que recull la normativa i fitxes del Pla Especial i aprofita el catàleg d'elements de patrimoni ja existent. Paral·lelament s'ha elaborat un nou Catàleg de masies, encarregat a l'arquitecta Judit Fàbrega. Així, Cardona disposa ja d'una eina de gestió del seu propi patrimoni, tant del Nucli Històric com de la resta del

terme municipal, un full de ruta per a la continuació dels treballs iniciats al nucli antic.

La gestió del patrimoni des de l'Àrea d'Urbanisme de l'Ajuntament

En el Pla Especial, recollit avui en el POUM, s'estableixen tres zones de prevenció amb la finalitat de definir el tipus de documentació necessària en el moment d'intervenir en un edifici del Nucli Històric (fig. 5). Així, en el moment que arriba una sol·licitud de llicència d'obra a l'àrea d'Urbanisme, en tots els casos caldrà la realització d'una inspecció prèvia per part dels tècnics municipals a la parcel·la en qüestió. En les parcel·les de nivell 3, amb aquesta inspecció, si no manca cap dels documents estipulats també en el reglament, el tècnic municipal, l'aparellador o l'arquitecte, emet l'informe favorable corresponent. En el cas de les parcel·les situades en una zona de nivell 1 o 2, serà necessària també l'elaboració d'un informe historicoarquitectònic, que en tots els casos es fa d'ofici des del mateix

ajuntament¹² i està subjecte a una taxa municipal. Aquest informe ha d'incloure, a més de l'emplaçament i la descripció, el context històric i urbanístic de la parcel·la, l'evolució de la propietat, les obres i reformes, unes conclusions i un apèndix documental i gràfic. Finalment, en el cas de les parcel·les de nivell 1, les considerades de més interès o bé susceptibles d'aportar nova informació per a un millor coneixement de la vila, és preceptiva també la realització d'un informe arqueològic redactat per l'arqueòloga que signa i subjecte també a taxa municipal. En aquest cas, l'informe ha d'incloure una descripció acurada de l'edifici amb especial atenció als elements arquitectònics d'interès visibles, ja sigui en façana o a l'interior de l'immoble. D'acord amb aquesta primera observació i amb les dades històriques, s'emet informe de potencialitats arqueològiques i de procediment a seguir d'acord amb l'obra que cal realitzar, a compte del propietari.

Si les obres que cal dur a terme són de gran abast es pot donar el cas que calgui plantejar una intervenció arqueològica prèvia a les obres, ja sigui en extensió o per mitjà de sondeigs al

8. Les visites guiades al Parc Cultural de la Muntanya de Sal, al castell i al Nucli Històric es gestionen des de la Fundació Cardona Històrica. A la foto, una de les guies amb el grup del CEB a la col·legiata.

subsòl i/o cales als paraments. O bé es pot donar el cas que l'obra no afecti el subsòl i no sigui necessària cap excavació arqueològica en aquest sentit. En cas que la parcel·la sigui d'origen medieval i davant la possibilitat que els murs es vegin afectats caldrà efectuar l'obertura de cales als paraments. Si l'obra implica l'enderroc de parets o sostres, es planteja sempre el seguiment arqueològic. En tots els casos la intervenció ha de seguir el procediment descrit a l'article 15 del Decret 78/2002, del Reglament de Protecció del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic, i no s'atorga llicència fins que no es compti amb el permís preceptiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia.

El mètode establert en el pla Especial, si bé és ben cert que pot alentir alguns procediments, en la majoria dels casos propicia un seguiment per part dels tècnics municipals, i, en requerir de la inspecció prèvia i dels informes referits, la seva aplicació permet sempre acabar nodrint de noves aportacions els coneixements que tenim del nucli antic i evitar, en alguns casos, la destrucció de parcel·les de gran interès, com va ser el cas del pany de muralla de cal Santallúcia, a

la carretera del Miracle (figs. 5 i 6), o el de can Casades, en plena plaça de la Fira de Dalt.

Una valoració inicial dels primers set anys d'aplicació de Pla Especial resulta força positiva des del punt de vista de la preservació del patrimoni cardoní, del manteniment de la trama urbana medieval i, com veurem en el següent epígraf, de la millora del coneixement que en tenim, i d'una major implicació dels propietaris i dels constructors. Com s'ha dit més amunt es tracta d'un engranatge complex amb un equilibri molt fràgil que requereix de la màxima implicació de totes les parts, tant de polítics, tècnics municipals, tècnics privats, constructors, propietaris i, en cas que calgui, també dels Serveis Territorials del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Cada cop estem més ben informats, el nivell de coneixement de la normativa és major, com també ho és el de responsabilitat i sensibilitat cap a la nostra història i patrimoni i, actualment el més habitual és que tècnics i propietaris sol·licitin assessorament als tècnics municipals abans de sol·licitar cap llicència.

Les aportacions dels estudis històrics i arqueològics. Gestió i incorporació de noves dades al discurs divulgatiu

Totes les intervencions arqueològiques efectuades a la vila de Cardona d'ençà de l'any 2004 s'han dut a terme de forma sistemàtica en base a la legislació esmentada i en aplicació del Pla Especial que, com s'ha vist, estipula de forma específica el procediment a seguir en cada parcel·la del Nucli Històric. Els resultats obtinguts, gairebé sempre han acabat revertint, a partir dels informes corresponents, en la protecció i conservació d'aquells elements que permeten la lectura històrica de la vila, mirant al mateix temps de mantenir l'equilibri entre residència, activitat comercial i turisme.

Amb aquesta voluntat, a més de la d'ampliar, transmetre i divulgar el coneixement que es tenia de Cardona, l'any 2002, s'iniciava el projecte de

creació del Centre d'Interpretació de la Vila, a partir de la cessió que la Junta d'Aïmines va fer l'Ajuntament de dos dels locals que tenia sota les voltes de la Fira. Els continguts d'aquest espai es van encarregar a Andreu Galera, doctor en Història Medieval per la Universitat de Barcelona. La seva tesi doctoral (Galera, 2002a), dirigida pel Doctor Manuel Riu, era precisament el treball de conjunt que mancava per al nucli històric de Cardona. Es tractava d'un estudi de les relacions entre la vila i el seu territori des del punt de vista econòmic i social que permetria fornir de contingut no només l'incipient Centre d'Interpretació de la Cardona Medieval, sino el mateix Pla Especial que s'estava redactant, dotant-lo de les dades històriques amb el rigor necessari com per servir de base a futurs treballs: de cada parcel·la, de cada element arquitectònic, de cada família cardonina.... Per tal de garantir la continuïtat d'aquella tasca, l'any 2004, es va crear la plaça de director de l'Arxiu Històric Municipal, que va recaure en el mateix autor. L'any següent, el 2005, s'inaugurava el Centre Cardona Medieval, que avui acull als visitants que volen conèixer el nucli antic i és l'inici de l'itinerari guiat. El 2006 es creava la Fundació Cardona Històrica, fundació privada d'iniciativa municipal que actualment gestiona el Parc Cultural de la Muntanya de Sal, el Centre Cardona Medieval i les visites guiades al centre històric de Cardona, l'Oficina de Turisme i les visites guiades al conjunt monumental del castell de Cardona (fig. 8), aquestes darreres per mitjà d'un conveni amb el Museu d'Història de Catalunya. L'any 2008 sortia a la llum la publicació dels continguts de l'exposició permanent del Centre Cardona Medieval (Galera, 2008). Aquell volum, juntament amb el que recull tres de les conferències impartides entre els anys 1998 i 1999 en commemoració dels sis-cents anys de la consagració del temple gòtic de Sant Miquel de Cardona (Juan *et alii*, 2003), són actualment les obres de conjunt que trobem sobre el Nucli Històric de la vila.

D'altra banda, el projecte de restauració integral del nucli antic cofi-

9. El portal de Sant Miquel un cop restaurat.

10. El tram de muralla del Centre Cívic un cop consolidat.

nançat amb els ajuts de la convocatòria 2006 de la Llei de Barris, va ser el punt de partida d'una activitat constructiva considerable. Molts propietaris van aprofitar per restaurar les seves façanes i refer la teulada i a nivell municipal es va optar per iniciar obres de gran abast com la restauració del portal de Sant Miquel (fig. 9), la construcció del Centre Cívic (fig. 10) o la pavimentació de la plaça de la Fira de Dalt i del carrer de l'Església (fig. 11). En aquest context, l'any 2008, el consistori va optar per contractar l'arqueòloga que signa, primer per mitjà d'un contracte de Serveis i des de l'any 2011 com a funcionària municipal a temps parcial.

L'aplicació del pla Especial, a nivell arqueològic, ha permès en alguns casos obtenir dades esparses que, si bé per sí soles poden semblar poc significatives, caldrà situar-les en contextos més amplis per poder-ne determinar l'interès. En aquest sentit, sovint cal reivindicar i recordar la importància de dur a terme un bon registre arqueològic (topogràfic, planimètric, fotogràfic...), no tant per a l'obtenció de resultats immediats sinó com a part d'un projecte a mig o llarg termini on el treball sobre una base de dades fiables serà clau. Es pot tractar també de troballes puntuals d'interès purament arqueològic o artístic o fins i tot d'elements arquitectònics com arcs i murs que un cop situats en un plànol donen sentit a tota una parcel·la. En tots els casos, com s'ha vist i és preceptiu, es redacta la memòria dels treballs.

Depenent de l'interès de la intervenció, els seus resultats es poden presentar en àmbits específics, com és el cas dels Congressos d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, organitzats des de l'any 1998 cada dos anys per l'ACRAM (Associació Catalana de Recerca en Arqueologia Medieval). O el de les Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central, organitzades, també cada dos anys des del 2010, pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (fig.12). Es procura sempre, en la mesura del possible, donar a conèixer els resultats, bé a través de la publicació d'opuscles, bé a través de conferències o xerrades, com el cicle de conferències que es va organitzar l'any 2008 "el Centre Cardona Medieval i l'arqueologia"¹³, o el de 2012 sota el títol "Quan les pedres parlen" (fig. 13). En aquest darrer cas, a més de les conferències de caire purament arqueològic, presentades amb els títols "Els estables i els cellers de les cases cardonines", "Arqueologia del Nucli Antic" i "la muralla de Cardona a través de la recerca històrica i arqueològica"¹⁴, es va presentar el treball de 2n de batxillerat de l'alumna Eva Simon sobre la conducció d'aigua de la Mare de la font. Es tracta d'una obra d'enginyeria civil medieval iniciada l'any 1447, per tal de conduir al llarg de gairebé 1.500 m l'aigua des de la font esmentada fins a la vila. L'elaboració d'aquell treball, amb l'ajut de membres del Centre Excursionista de Cardona va donar lloc al registre topogràfic de la galeria i fotogràfic de tots els seus elements (en-

11. El carrer de l'Església després de les obres de pavimentació del carrer.

jubs, piques i espiralls), completant la informació de què es disposava (Juan, Galera, 1995).

Intervencions arqueològiques a Cardona. Breu estat de la qüestió

Les primeres intervencions arqueològiques efectuades al nucli històric de Cardona, acompanyades d'estudis previs i seguint un mètode de registre estratigràfic es van dur a terme en dos dels edificis més significatius de la vila: l'església parroquial de Sant

12. Alguns dels diferents tipus de publicacions (tríptics, opuscles, congressos, monogràfics) sobre la vila apareguts en els darrers anys.

13. Cartell efectuat amb motiu de l'organització del cicle de conferències "Quan les pedres parlen", l'any 2012.

Miquel (001), i el casal Graells (002). Ja hem explicat en l'apartat de precedents el context en què es va dur a terme la primera intervenció, entre els anys 1987 i 1989, de la mà del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona a petició de l'Ajuntament de Cardona. La intervenció arqueològica va ser molt puntual, ja que era subsidiària de les obres de restauració de les cobertes del temple, el campanar i la portada gòtica de tramuntana, així com també de la construcció d'una sagristia nova al sector ocupat per l'antic cementiri clos. Tanmateix, els resultats van ser molt satisfactoris, permetent, amb l'ajut de la documentació escrita, una primera aproximació a l'evolució de l'edifici (López Mullor, 2007). A aquest treball cal afegir l'estudi dels beneficis eclesiàstics simples al temple, realitzat per Andreu Galera (GALERA, 2003) i el de la pintura gòtica de l'església, a càrrec d'Anna Orriols (ORRIOLS, 2003), amb motiu de la ja esmentada commemoració dels 600 anys de la consagració del temple. D'altra banda, l'any 2014 es va dur a terme la restauració la portada gòtica de tramuntana, impulsada

pel Bisbat de Solsona i la parròquia de Sant Miquel i Sant Vicenç, sota la direcció del Centre de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat (fig. 14). Havia estat objecte d'estudi, l'any 1995 per la historiadora de l'art Núria Pinós, aquest cop per encàrrec del Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona.

Pel que fa als treballs al Casal Graells, la intervenció es va dur a terme arran de la localització, per part del seu propietari, José Sanjuán, de fragments de decoració mural d'època gòtica. A partir d'aquell moment hi va intervenir el Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya a petició de l'Ajuntament. Es van obrir quatre sondeigs al subsòl i es va fer un estudi de paraments de l'interior de l'immoble, fet que va permetre documentar les pintures murals i grafits que posteriorment van ser restaurats. D'altra banda, es van poder establir cinc fases constructives i determinar que el casal gòtic s'havia bastit aprofitant estructures d'un edifici anterior, aixecat a finals del segle XII o principis del XIII (Galera, 2000; Riu-Barrera, 2003). Les obres van restar aturades durant una bona

temporada fins que, en una segona fase, l'any 2008 es va dur a terme el rebaixament de terres, sota seguiment arqueològic, de la part posterior del casal on es va construir el que avui és el Dipòsit de l'Arxiu Històric. Aquesta nova seu de l'Arxiu va ser inaugurada l'any 2011 i és un equipament clau en la projecció cultural de Cardona (fig. 15).

A partir d'aquell moment i fins a l'actualitat, s'han dut a terme 27 intervencions més al Nucli Històric de Cardona (Pancorbo, 2012, vegeu fig. 5). D'aquestes se'n desconeix el resultat de dues, ja que no se n'ha lliurat memòria. Són treballs antics i probablement no s'arribarà a saber res més d'aquelles obres. En altres quatre casos els resultats, si bé han estat lliurats, són massa escassos, insuficients, i no esmenten parts essencials de l'immoble que es volen enderrocar¹⁵. Dues d'aquestes intervencions es van dur a terme abans de l'aprovació del Pla Especial i altres dues són molt més recents. Actualment, es tracta de dues obres aturades per motius diversos i complexos entre els quals completar els treballs arqueològics. Malauradament, es tracta de

14. La portalada de l'església de Sant Vicenç de Cardona va ser objecte de restauració per part del Centre de Restauració de Béns Mobles l'any 2014.

15. El casal Graells, avui seu de l'Arxiu Històric Municipal.

casos que afecten elements emblemàtics de Cardona: en un cas la mateixa muralla i en l'altra un palau gòtic de gran interès, on, abans de ser adquirit per l'actual propietari, es podien anar resseguint totes les obres, des del segle XIII al XVIII, que van acabar configurant l'edifici, fossilitzant-se en sostres i parets els gustos de les diferents èpoques. Avui, si bé es manté l'esquelet gòtic, de la resta de les fases ja no en queda gran cosa.

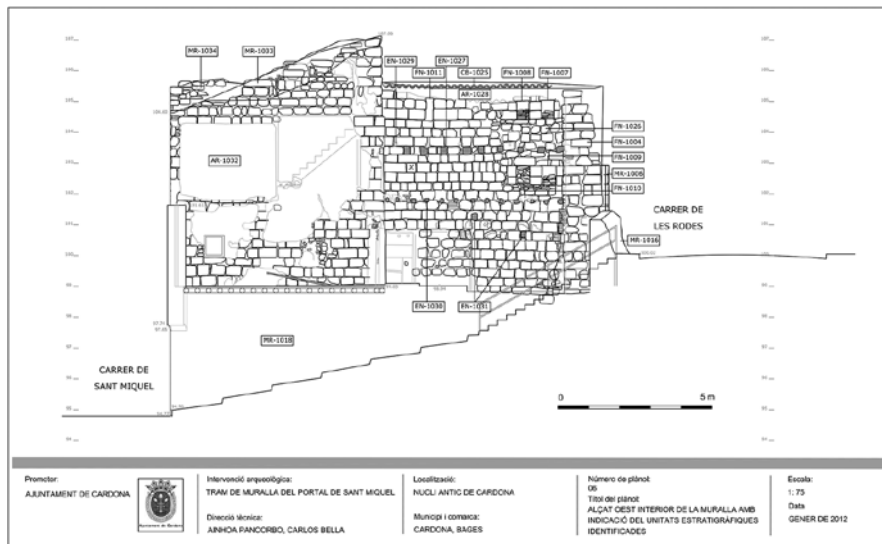
En quatre de les intervencions (004, 012 i 020 i 025 del plànol adjunt) els treballs van afectar en part la muralla gòtica de Cardona: l'any 2002, de forma tangencial, en dur a terme un camp de treball per netejar el camí del Pare Etern (004), al sector nord-est del recinte murat durant el qual es va destapiar una de les finestres espitlleres de la muralla¹⁶. Els anys 2008 i 2009-2010 es van dur a terme sengles campanyes al tram de muralla del portal de Sant Miquel (012) amb motiu de la seva restauració. Es tracta d'un dels quatre portals majors, el de ponent, que s'obrien a la muralla gòtica. Es van efectuar diversos sondeigs al subsòl i escatats que van permetre conèixer-la millor gràcies als encaixos que s'hi van localitzar (figs. 9, 16). El seguiment de les obres de construcció del Centre Cívic (020, fig. 10) va permetre veure l'estat de conservació i dur a terme una cerca de la documentació existent del tram de muralla conservat en aquest punt de

la Fira de Baix. Sabíem que gran part de la muralla s'havia ensulsiat l'any 1959 després d'unes pluges i que en restava un tram de mur i una de les torres. Aquests elements van ser consolidats i dignificats. Finalment, l'any 2012 es van obrir uns sondeigs en el tram de muralla a tocar del costat de llevant del Portal de Graells (026), però no es van assolir els nivells de fundació d'aquesta i els treballs van restar aturats per motius econòmics.

Cal destacar també dues intervencions arqueològiques més efectuades l'any 2004, que van afectar dos edificis de gran interès dins del Nucli Històric. D'una banda, la realitzada a la plaça de Santa Eulàlia (006, Gutiérrez, Morera, 2007, fig. 17) on les fonts escrites hi situaven el forn Jussà, un dels dos forns per coure pa existents a la vila en època baix medieval, i la carnisseria del Crestó, també una de les dues de què disposava Cardona i que es podia remuntar a l'any 1348. Els treballs van permetre documentar la urbanització d'aquest espai entorn els segles XII o XIII, quan s'hi van bastir dos edificis. El primer hauria encabit la carnisseria jussana, probablement entre els segles XII i XV, moment a partir del qual la propietat iniciaria un procés de fragmentació. El segon edifici hauria encabit el forn jussà, des del segle XIII fins al XIX. Avui l'espai restaurat en aquell moment acull el Museu de la Sal Josep Arnau.

Aquell mateix any es va excavar, amb l'ajuda del propietari, el subsòl de la plaça del Mercat 4-6 (007, fig. 18), coneguda com a casa Rovira (Gallera, 2002b), a l'extrem oposat del nucli primigeni de la vila. En aquest cas, tot i que la casa es trobava documentada des de l'any 1328, no es va localitzar cap element que pogués adscriure's a aquell període. Les dades més antigues recuperades corresponien a la fundació de la casa actual, que cal associar a la seva compra l'any 1529 per part de Francesc Rovira. Els mateixos elements arquitectònics trobats en el decurs de les obres efectuades a la casa i el material arqueològic, corroboren aquesta datació (Pancorbo, 2008). L'edifici, d'una gran bellesa, correspon a una residència noble d'estil renaixentista, de planta baixa i dos pisos al voltant d'un petit claustre.

La resta d'intervencions arqueològiques realitzades a la vila han permès anar recuperant dades esparses sobre la vida i l'arquitectura pròpia de la menestralia urbana de Cardona en època baix medieval i, sobretot, moderna, que n'ajuden a configurar la tipologia. Cases amb planta baixa de pedra articulada per arcs diafragmàtics, i dos pisos fets habitualment amb tàpia. Els treballs en aquests immobles poques vegades permeten recular més enllà del segle XVII, període en que la gran majoria són objecte d'obres. En gairebé totes les parcel·

16. Alçat interior del tram de muralla del portal de Sant Miquel, restaurat entre els anys 2010 i 2011. L'estudi arqueològic va permetre identificar els diferents encaixos associats a l'estructura de fusta que hi hauria hagut a l'interior de la bestorre.

les es documenta, pel cap baix, un cup de vi a la planta baixa; en el cas del carrer Sant Miquel 40-42 (011) en van ser dos de força ben conservats i en el cas del carrer de la Fira 1 (027) fins a tres cups de tipologia diferent i amortitzats també en moments diferents (fig. 19). Molt sovint també es documenten zones destinades al bestiar identificades a partir dels enllosats i les menjadores. Aquestes troballes, si bé no aporten informació de gran interès per sí soles, sí que ens l'ha d'aportar, com s'ha vist més amunt, el seu registre (estratigràfic, planimètric, fotogràfic...), ja que es tracta de dades de gran valor que, poc a poc, han de permetre futurs estudis de conjunt, ja sigui sobre la tipologia de les estructures o sobre la producció i el consum de vi a la vila. En d'altres casos s'han localitzat plaques de guix decorades, pintures murals modernes, obertures de tipologies diferents embegudes en els arrebossats, paviments de diferents materials... el fet de documentar aquests elements i, quan s'ha pogut, conservar-los *in situ* o, quan això no ha estat possible, enretirar-los i conservar-los, permet també generar una sèrie de dades molt útils de cara a futurs estudis.

Tota aquesta informació, a més de servir per conèixer millor la vila i salvaguardar-ne aquells elements que ens expliquen la seva història,

ha d'acabar revertint de forma positiva, en primer lloc, entre propietaris i veïns, de manera que puguin erigir-se en un valor afegit de l'habitatge o de la botiga on s'han documentat. En aquest sentit, volem destacar el cas de les obres realitzades en el carrer Escasany 10 (015, fig. 20) per ampliar una botiga. En aquell moment es van documentar els diferents tipus de paraments, es va excavar el subsòl i es van recuperar els arcs que articulaven la planta de l'edifici, així com un petit celler i els graons que hi accedien. Un bon acord entre propietaris, arquitecte i constructors, que volien conservar les estructures que havien quedat a la vista va donar com a resultat un comerç "amb encant" on, segons ens diu la propietària, molta gent hi entra encara que només sigui per fer-hi fotos. En aquest cas, a més, així com també passa en d'altres intervencions realitzades a la vila, es va sol·licitar i concedir la subvenció que anualment convocava la Generalitat de Catalunya per a la realització d'Intervencions arqueològiques preventives.

Relació d'Intervencions

NH-001. Nom del jaciment: Església de Sant Miquel de Cardona. **Dates:** Del 16 de març al 30 d'abril de 1987, del 22 de febrer al 15 d'abril

- de 1988 i gener - març de 1989.
- NH-002. Nom del jaciment:** Casal Graells o Casal Aguilar. **Dates:** De l'11 al 22 de juny i del 2 al 20 de juliol de 2001.
- NH-003. Nom del jaciment:** Plaça de la Fira, 11. **Dates:** Del 14 de maig al 15 de juny de 2001.
- NH-004. Nom del jaciment:** Camí del Pare Etern. **Dates:** 26 d'agost al 7 de setembre de 2002.
- NH-005. Nom del jaciment:** Carrer de Sant Miquel, 49 i de la creu 23-25. **Dates:** 2003.
- NH-006. Nom del jaciment:** Plaça de Santa Eulàlia, 11-12-13. **Dates:** 13-30 de juliol, 3-27 d'agost i 8-17 de setembre de 2004.
- NH-007. Nom del jaciment:** Casa Rovira (Plaça del Mercat 4-5). **Dates:** 19-31 d'agost de 2004.
- NH-008. Nom del jaciment:** Fonda Comerç (Carrer Escasany 21-23 / Nou, 1). **Dates:** Del 15 al 30 de desembre de 2005, del 12 al 16 de juny de 2006.
- NH-009. Nom del jaciment:** Plaça de Santa Eulàlia, 3. **Dates:** de l'1 al 15 de març de 2006.
- NH-010. Nom del jaciment:** Carrer Nou 10-14. **Dates:** Primera campanya: Maig 2006. Segona campanya: juny de 2010.
- NH-011. Nom del jaciment:** Carrer Sant Miquel 40-42. **Dates:** Primera campanya: 23 de juliol al 30 de setembre de 2007. Segona campanya: 16 de febrer al 17 d'abril de 2009. Tercera campanya: 18 al 30 de maig de 2009.
- NH-012. Nom del jaciment:** Tram de muralla del Portal de Sant Miquel. **Directors:** Primera campanya: Roser Arcos. Segona campanya: Ainhoa Pancorbo. **Promotors:** Ajuntament de Cardona. **Dates:** Primera campanya: 28 de gener a l'1 de febrer de 2008. Segona campanya: 27 abril al 15 de març de 2009.
- NH-013. Nom del jaciment:** Carrer de la Fira, 4-6. **Dates:** 16 al 20 de febrer de 2009.
- NH-014. Nom del jaciment:** Carrer Sant Miquel 52, les Rodes 37. **Dates:** 27 de febrer al 6 de març de 2009.
- NH-015. Nom del jaciment:** Carrer Escassany, 10. **Dates:** 20 al 30

17. Obres efectuades a la plaça de Santa Eulàlia, l'any 2004. Foto de Xavier Guitart.

18. La planta baixa de la Casa Rovira en procés d'excavació, l'any 2004.

d'abril de 2009.

NH-016. Nom del jaciment: Plaça de la Fira, 9. **Directors:** Carlos Bella. **Promotors:** Maria Lluïsa Oliba. **Dates:** 13 al 30 d'octubre de 2009.

NH-017. Nom del jaciment: Carrer de la Creu núm. 15. **Dates:** 20 al 30 d'abril de 2009.

NH-018. Nom del jaciment: Plaça de la Fira de Dalt. **Dates:** del 3 al 15 de maig de 2010.

NH-019. Nom del jaciment: Carrer de l'Església. **Dates:** de l'1 al 25 de juny de 2010.

NH-020. Nom del jaciment: Centre Cívic. **Dates:** del 13 al 27 de desembre de 2010.

NH-021. Nom del jaciment: carrer Escasany, 13. **Dates:** 15 i 16 de desembre de 2010.

NH-022. Nom del jaciment: Plaça del Mercat, 13-14. **Dates:** 17 a 30 de gener de 2011.

NH-023. Nom del jaciment: Torre del botxí. **Dates:** 13 al 21 de gener de 2011.

NH-024. Nom del jaciment: Plaça de la Fira, núm. 7. **Dates:** 7 a l'11 de març de 2011.

NH-025. Nom del jaciment: Plaça del Mercat, núm. 15. **Dates:** 14 al 18 de març de 2011.

NH-026. Nom del jaciment: Carrer Escasany núm. 28. **Dates:** de l'11 al 15 d'abril de 2011.

NH-027. Nom del jaciment: Carrer de Graells, núm. 60-62. **Dates:** 1 al

13 de juliol de 2011 i 6 al 15 de febrer de 2012.

NH-028. Nom del jaciment: Carrer de la Fira, núm. 1. **Dates:** 28 de novembre al 2 de desembre de 2012.

NH-029. Nom del jaciment: Carrer de l'Hospital. **Dates:** 9 al 30 de juny, 21 de juliol al 15 d'agost i 4 a 7 de novembre de 2011.

NOTES

1. No ens ocupem en aquest article de la resta del municipi de Cardona per tractar-se d'un territori extens i amb elements patrimonials de gran riquesa, que poques vegades han estat objecte d'estudis generals. Cal destacar però els camps de treball efectuats al jaciment de Palà Vell de Coma entre els anys 1996 i 1998, coordinats pel doctor Iñaki Padilla, treballs que no han estat publicats. També, la tesi doctoral de Jordi Gibert, publicada en format article (GIBERT, 2012), un estudi històric i arqueològic de la Catalunya central a l'alta edat mitjana on es recullen alguns dels jaciments cardonins d'aquest període; i els estudis d'Andreu Galera sobre camins medievals a la Catalunya Central (GALERA, 1996, entre d'altres).
2. La direcció de *Cardener* va recaure en Ramon Planes i Albets; la secretaria de redacció en Jesús Casas i Nadal i el consell de redacció el formaven Prim Bertrán i Roigé, Artur Boix i Gras, Jesús Casas i Nadal, Ramon Planes i Albets, Climent Ratera i Forasté i Manuel Riu i Riu.
3. A Cardona, a més de la intervenció realitzada a la l'església parroquial de Sant Miquel, de la qual en parlem més endavant, l'SPAL va actuar també en el teatre "Els Catòlics".

4. En aquest article es recull la bibliografia anterior sobre les investigacions entorn a la vall salina, partint de les troballes realitzades per mossèn Serra Vilaró.

5. Sabem de la recollida de material arqueològic de cronologia ibèrica per part de mossèn Joan Serra Vilaró en els vessants de la Muntanya, avui dipositats al Museu Diocesà de Solsona. També de l'excavació, l'any 1957, per part de Maria Petrus (Petrus, 1958), vinculada al Museu Arqueològic de Barcelona, de la cripta de la Col·legiata de Sant Vicenç, en el marc de les obres de restauració que en aquell moment dirigia l'arquitecte Alejandro Ferrant.

6. L'any 1962, en el decurs de rebaixos de terres a la galilea es va localitzar una tomba antropomorfa, de la qual en tenim notícia gràcies a unes fotografies i descripció enviades pel contractista a l'arquitecte Ferrant. D'altra banda, les obres efectuades a la Col·legiata van ser fotografiades i publicades per l'arquitecte Bassegoda, director d'aquells treballs (BASSEGODA, 1997).

7. Les dues intervencions compten amb les memòries preceptives, dipositades a l'arxiu del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

8. Prospecció dirigida per Joan Ramon Rodríguez, autor també de la memòria dels treballs.

9. AAVV, 1989; Bango, 1998; Bassegoda i Nonell, 1997; De Dalmases, Pitarch, 1986; Monreal, Riquer, 1958.

10. Casas, 1992.

11. També tenen aquesta protecció, com s'ha vist, el Castell i el seu entorn i la Col·legiata de Sant Vicenç, a més del pont del Diable (R-I-53-0035, decret 05.09.1962), la torre del Baró de Meer (R-I-51-5238, decret 22.04.1949) i altres 10 torres protegides pel Decret de Protecció dels Castells (BOE 05.05.1949, recollit en les disposicions corresponents de les

19. Tines excavades en una de les parcel·les del carrer de la Fira. Un d'ells va ser restaurat en mancar-li algunes de les peces de pedra.

20. Aspecte actual de la botiga del carrer Escasany núm. 10.

- lleis 16/1985 i 9/1993), les creus de terme (Decret de 14.03.1963) i la Carta de Poblament de Cardona (per acord del Govern de la Generalitat de 25 de novembre de 1997).
12. Els informes històrics preceptius segons el Pla Especial són actualment elaborats per Andreu Galera, doctor en història i Director de l'Arxiu Històric Municipal de Cardona; les llicències del Nucli Antic són informades per l'arquitecte municipal Lluís Oriols.
 13. En aquest cicle es van presentar els resultats de les intervencions arqueològiques realitzades a la Casa Rovira (Plaça del Mercat 4-6. Pancorbo, 2008), a l'antiga carnisseria del Crestó (plaça de Santa Eulàlia 11-13. Gutiérrez, Morera, 2008) i al Palau Graells (carrer de Graells, 37-39. RIU, 2008), difoses per mitjà dels opuscles citats.
 14. La primera va ser duta a terme pel director de la intervenció arqueològica, Carlos Bella, mentre les dues darreres ho van ser de forma conjunta per Andreu Galera i qui signa. Aquest cop no van ser publicades.
 15. Per a evitar aquestes situacions creiem que cal potenciar la comunicació entre els arqueòlegs municipals i els Serveis Territorials. Els primers coneixen els edificis i les característiques de les obres que s'hi ha de dur a terme, en la major part dels casos han redactat els informes corresponents i, en cas que es pugui, en duen a terme el seguiment. Tanmateix, la intervenció s'encarrega a empreses especialitzades i aquestes es regeixen per la llei de l'oferta i la demanda. Per tant, en el cas d'un propietari i d'una empresa "poc sensibilitzats", es pot tramitar un permís d'intervenció arqueològica sense coneixement dels tècnics municipals fins que no arriba la resolució. I fins i tot pot passar que es lliuri una memòria dels treballs arqueològics incompleta o d'uns treballs insuficients al Servei d'Arqueolo-

gia i Paleontologia i que aquesta no arribi mai a mans dels tècnics, o arribi quan ja ha estat aprovada des dels Serveis Territorials.

16. Totes les intervencions que descrivim compten de la memòria dels treballs corresponent, dipositada a l'Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia, de manera que n'obviem la cita bibliogràfica.

BIBLIOGRAFIA

- AAVV. 1989. "El castell de Cardona". *Catalunya Romànica, XI. El Bages*. Fundació Enciclopèdia Catalana, 1989: 151-171.
- ADELL, J.A. 1994. *Col·legiata de Sant Vicenç de Cardona*. Guia. Monuments de Catalunya. Curial.
- ALFARO, J.M. 2011. *Dues hores... al castell de Cardona*. Publicacions de la Fundació Privada Cultural Les Fortaleses Catalanes.
- ARCOS, R.; VILA, G.; VILA, J.M. 2012. "Intervencions arqueològiques al Castell de Cardona (Bages)". I. *Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central. Homenatge a Miquel Cura*. Manresa, 28, 29 i 30 d'octubre de 2010. Barcelona, 2012: 158-164.
- BANGO, I. 1998. "El Castell de Cardona". *Castells de la Catalunya Central*. Fundació Caixa de Manresa, 1998: 11-42.
- BASSEGODA I NONELL, J. 1997. "Restauracions al castell de Cardona (1970-1978)". *XXXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Cardona, 22 i 23 d'octubre de 1994), I. Patronat Municipal de Museus. Cardona, 1997: 23-50.
- BERTRAN, P. 1982. "Hallazgo de sepulturas antropomorfas i de una ollita gris

en Bergús (Cardona, Barcelona)". *Acta Mediaevalia*, 3. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica. Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona. Barcelona, 1982: 173-183.

- BONET, A.; MONTANER, M.C.; D'ORGEIX, E. 2007. *La Guerra de Successió. El Setge de Cardona. 1711*.
- CARANDINI, A. 1981. *Storie dalla Terra*. Bari.
- CARUSI, C. 2008. Il sale en el mondo Greco (VI a.C.-III d.C.). *Luoghi di produzione, circolazione commerciale, regimi di sfruttamento nel contesto del Mediterraneo Antico (Pragmateiai)*. Bari. Edipuglia.
- CASAS, M. 1992. "La canònica de Sant Vicenç de Cardona a l'Edat mitjan. Alguns aspectes de la seva història des dels seus orígens fins al 1311". *Història de Cardona*, llibre III. Patronat de Museus. Cardona.
- DAURA, A.; PARDO, D. 1983. "El material arqueològic del Museu de Cardona. Aproximació al passat arqueològic del terme cardoní". *Butlletí del Patronat Municipal de Museus de Cardona*. Núm. 2, setembre de 1983: 15-26.
- DE DALMASES, N.; PITARCH, J. 1986. "Els inicis i l'art romànic. Segles IX-XIII". *Història de l'art català*, I. Edicions, 62. Barcelona, 1986: 71 i altres.
- FÍGULS, A. (2004). «El projecte arqueològic: Recuperació dels menhirs i els sepulcres neolítics i megalítics del terme municipal de Cardona, Bages: La prospecció a la vall de Coma, Cap del Pont, Planès i Pla de Bergús». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001. Comarques de Barcelona*. Barcelona: Departament de Cultura de la

- Generalitat de Catalunya, p. 187-203.
- FIGULS, A.; WELLER, O. [ed.]. 2005. *Primera Trobada Internacional d'Arqueologia envers l'explotació de la sal a la prehistòria i protohistòria*. Cardona, 6-8 de desembre de 2003. Cardona, 2005.
- FIGULS, A.; WELLER, O.; GRANDIA, F.; GONZÁLEZ, J. BONACHE, J. 2011. "La primera explotació minera de sal gemma: la vall salina de Cardona (Bages). *Tribuna d'Arqueologia, 2009-2010. Servei d'Arqueologia i Paleontologia*. Direcció General de Patrimoni Cultural. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2011: 85-112.
- GALERA, A. 1996. "Los caminos medievales en la Cataluña Central: las *stratae Kardonensia* y los privilegios de la Villa de Cardona sobre los caminos de su territorio (siglos XII al XV)". *Actas del II Congreso Internacional sobre Caminería Hispánica, II*. CSIC. Madrid, 1996: 89-112.
- GALERA, A. 2000. "Redescobrir Cardona. Les pintures murals del Casal de Graells". *Dovella*, 68. Manresa, 2000: 23.
- GALERA, A. 2001. *El Castell de Cardona*. Editorial Farell.
- GALERA, A. 2002a. *Territori, senyoriu i jurisdicció a la Catalunya Central: la batllia de Cardona (Ducat de Cardona) i la baronia de Santa maria d'Aguilar (segles XI-XVII)*. Tesi Doctoral dirigida pel Dr. Manuel Riu i defensada a la Universitat de Barcelona amb data de 10 de juny de 2002.
- GALERA, A. 2002b. «Redescobrir Cardona: La casa Rovira del Mercat (segles XVI-XVII)». *Dovella*, 77. Tardor 2002. Centre d'Estudis del Bages. Manresa, 2002: 27-36.
- GALERA, A. 2003. "L'església dels prohoms. La fundació de beneficis eclesiàstics simples a sant Miquel de Cardona (segles XIII-XVI). *L'església parroquial de Sant Miquel de Cardona. El gòtic al mig Cardener*. Centre d'Estudis del Bages. Manresa, 2003: 45-130.
- GALERA, A. 2008. *Cardona Medieval. Itinerari per la vila i la seva història*.
- GALERA, A., 2009. *L'enginer Emili Viader i el descobriment de la conca potàssica catalana*. Pagès Editors, 2009.
- GIBERT, J. 2012. "L'alta edat mitjana a la Catalunya central (segles VI-XI). *Estudi històric i arqueològic de la conca mitjana del riu Llobregat*. Butlletí de la societat catalana d'Estudis Històrics, XXII. 2012: 353-385.
- GISBERT, M. 2011. *Cartografia de Cardona. De la Guerra de Successió a la Guerra del Francès: 1717-1758*.
- GISBERT, M. 2011. La Guerra de Successió a la vila i al castell de Cardona. La recerca cartogràfica. A *Dovella*, 107. Manresa, 2011: 18-23.
- GISBERT, M. 2014a. "La cartografia municipal de Cardona entre 1852 i 1905". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*. Núm. 77. Juny de 2014: 91-107.
- GISBERT, M. 2014b. "La cartografia del castillo de Cardona (siglos XVIII-XIX)". *I Jornadas de Patrimonio Defensivo de Época Moderna*. Ministerio de Defensa, 2014: 105-116.
- GONZÁLEZ MORENO-NAVARRO, A. 1999. *La restauración objetiva (Método SCCM de restauración Monumental)*. Memòria SPAL 1993-1998. Volum. I.
- GUITART, X.; JUAN, M. 1990. "L'Escola-Taller de Restauració del Centre Històric de Cardona". *Dovella*, 35-36. Manresa, desembre de 1990: 47-50.
- GUTIÉRREZ, D.; MORERA, J. 2007. "Alguns aspectes de l'evolució de la plaça de Santa eulàlia de Cardona: l'exemple de les finques 11, 12 i 13", *Actes del III Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*. Sabadell, del 18 al 21 de maig de 2006. Vol. I. Sabadell, ACRAM-Ajuntament de Sabadell, 2007: p. 360-369.
- HARRIS, E.C. 1979. *Principles of archaeological stratigraphy*. London.
- JUAN, M.; GALERA, A. 1995. El proveïment d'aigua potable a la vila de Cardona (Bages, Barcelona): La conducció de la "Mare de la Font" dels segles XV al XX". *La vida medieval als dos vessants del Pirineu. Actes del Tercer Curs d'Arqueologia d'Andorra, del 30 de setembre al 4 d'octubre de 1991*. Patrimoni Cultural d'Andorra. Andorra, 1995: 263-279.
- JUAN, M.; SOLÉ, X. 2003. "L'origen i desenvolupament de la vila de Cardona". *L'església parroquial de Sant Miquel de Cardona. El gòtic al mig Cardener*. Centre d'Estudis del Bages. Manresa, 2003: 19-40.
- LÓPEZ MULLOR, A. (coord.). 2007. *Església de Sant Miquel de Cardona. Memòria d'Arqueologia i Història*, Col·lecció Documents de Treball, Sèrie Recursos Culturals, 6, Diputació de Barcelona.
- MONREAL, L.; RIQUER, M. DE. 1958. Els castells medievals de Catalunya. Ariel. Barcelona, 1958: 167-203.
- OLIVÉ, F.; PÉREZ, M (coords.). 2014. *Nobles i cavallers entre dos monarques. La guerra de successió al fons de l'Arxiu Nacional de Catalunya*.
- ORRIOLS, A. 2003. "La pintura gòtica a Sant Miquel de Cardona". *L'església parroquial de Sant Miquel de Cardona. El gòtic al mig Cardener*. Centre d'Estudis del Bages. Manresa, 2003: 131-195.
- PANCORBO, A. 2008. *L'excavació del casal Rovira. Conferències. El Centre Cardona medieval i l'Arqueologia*. Ajuntament de Cardona.
- PANCORBO, A. 2012. "Intervencions arqueològiques realitzades al Nucli Històric de la vila de Cardona". *I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central. Homenatge a Miquel Cura*. Manresa, 28, 29 i 30 d'octubre de 2010. Manresa, 2012: 155-158.
- PETRUS, M. 1958. "Prospecciones arqueològiques en la comarca de Cardona". *Ampúries*, núm. 19-20. Diputació de Barcelona, 1957-1958: 208-216.
- RIU-BARRERA, Eduard. 2003. "El casal del carrer de Graells de Cardona". *L'art gòtic a Catalunya, vol- III- Arquitectura. Dels palaus a les masies*. Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 2003: 159-160.
- SERRA, F. 2014. *Cardona (1705-1714). La resistència a l'interior*. Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 2014.
- SOLÉ, X.; JUAN, M. 1997. "L'ocupació del terme i nucli urbà de Cardona des de la prehistòria fins a l'alta edat mitjana". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Volum XXXVII. Girona, 1996-97: 897-908.
- VILA, J.M.; ARCOS, R. 2007. "La Torre de la minyona del Castell de Cardona, evolució i transformació (segles XI-XX)". *III Congrés d'Arqueologia Medieval i moderna a Catalunya*. Sabadell, del 18 al 21 de maig de 2006. Volum. II. Sabadell, 2007: 450-457.

Ainhoa Pancorbo Picó

Arqueòloga municipal de Cardona